

Vaše Magnificence, vážený pane předsedo Učené společnosti, vážený pane předsedo Akademie věd České republiky, vážení členové Učené společnosti, vážení sponzoři, vážení hosté, vážené dámy, vážení pánové!

Učená společnost České republiky na svém slavnostním výročním zasedání právě udělila ceny a medaile vědcům z rozličných oborů a z různých generací, nezapomínajíc ani na středoškolské profesory a na mladé talenty z řad středoškolských studentů. Ode mě se v tomto okamžiku jistě očekává, že jménem oceněných poděkuji nejen Učené společnosti, ale že vyslovím vděčnost též přítomným zástupcům sponzorů, kteří i v ekonomicky složité situaci považují podporu vědy a základního výzkumu za nepsanou povinnost, a že nepominu ani školy a ústavy, v jejichž pracovnách, laboratořích, knihovnách a učebnách vyznamenání vědci, učitelé i adepti vědy působí a bez jejichž porozumění by se sotva dočkali dnešní výjimečné chvíle. Formální není ani dík, který za všechny oceněné adresuji našim nejbližším, tj. rodinným příslušníkům, za jejich chápatost a vnímavost. Mohli by jistě sáhodlouze vyprávět, jaké s námi mají trápení, když propadneme badatelské posedlosti, když se nám nedaří proniknout k jádru zkoumaného problému, když nenacházíme adekvátní formulace a když se zmítáme v mučivých pochybnostech, zda má naše úsilí vůbec smysl a zda by nebylo lepší dělat něco úplně jiného.

To vše, co jsem zde zatím pronesl, jsou ovšem pouhé variace na bezpočtukrát zpracované téma, opakovaně zaznívající v těchto staroslavných prostorách v rámci rozličných rituálů spjatých s akademickým světem. Rád bych proto využil poskytnuté možnosti k poněkud obecnějšímu zamyšlení, i když nevím, zda budu mluvit všem oceněným z duše. Sešli jsme se tu v situaci, která, nač si lhát, nemá přílišné porozumění pro základní vědecký výzkum, pro opravdové tvůrčí činy a pro rozvoj vzdělanosti, byť se politická sféra jejich potřebou proklamativně a leckdy účelově ohání. Heslem dne se naopak stala komercializace, byrokratizace a formalizace, dusící tvůrčí činnost v oblasti vědy i vzdělávání, neboť vědec, který vyplňuje formuláře a dokolečka píše zprávy pro státní administrativu, ztrácí čas na výzkum, lékař na léčení, učitel na učení a všichni pak na vlastní profesní růst. Představa, že lze vědecký výkon a vědeckou kvalitu hodnotit podle jednoduchých kvantifikačních nebo čistě formálních kritérií, je ve své podstatě naivní, byť na základě těchto principů exekutiva rozděljuje stále nižší objem finančních prostředků. Stoupající počet lektorských posudků, které píšeme na vědecké monografie a studie, není sám o sobě dokladem rozmachu české vědy, nýbrž výmluvným důkazem, jak se vědecké instituce snaží vyhovět nadekretovaným požadavkům a zajistit si peníze na vlastní přežití. S rozpaky leckdy pročítám texty, v nichž poznávám oprášené a jen mírně upravené diplomové práce, kdysi ne zcela přijatelné k vydání, nyní ale navrhované do tisku především proto, že splňují stostránkovou normu kladenou na vědeckou knižní monografii. Prosazované kontrolní mechanismy, jejichž hlavní smysl tkví v redukci finančních toků do oblasti základního

výzkumu a sféry vysokoškolského vzdělávání, působí na první pohled pro část veřejnosti a povrchní žurnalisty racionálně, ve skutečnosti jsou však iracionální a ve svých důsledcích škodlivé. Ale co čekat od expertů, kteří po klopotné patnáctileté přípravě nedovedou sestavit relevantní maturitní testy!

Proč zde však mluvím o záležitostech, jež všichni dobře známe a které jsme mezi sebou i na různých fórech mnohokrát prodiskutovali? Omezím se na dva stěžejní důvody. Prvním je fakt, že se setkáváme v Karolinu, druhým pak skutečnost, že organizátorem dnešního shromáždění je Učená společnost České republiky. Symbolizuje-li Karolinum zrod, kontinuitu a vysokou úroveň české vědy i vzdělanosti, navazuje Učená společnost na nejlepší tradice českých vědeckých sdružení vznikajících od poloviny 18. věku. V osvícenské epoše se začaly postupně formovat principy, o něž se donedávna opírala moderní evropská i euroatlantická civilizace. Byla to nejen idea občanské společnosti, v níž jsou si všichni lidé rovni před zákonem, ale také idea moderní univerzity a vědeckého bádání založeného na racionalitě a řídicího se přísnými pravidly, jež následující století ještě umocnilo. Ve zpětném zrcadle se pochopitelně jeví některé osvícenské i pozitivistické zásady jako iluzorní, nemohu se však zbavit dojmu, že současný pocit nejistoty, doprovázený pronikavým oslabením právního vědomí, ale též nebývalá devalvace akademického vzdělání, zvláště patrná v kupčení s tituly, jsou důsledkem cíleného i bezděčného rozrušování struktur, jež po čtvrt tisíciletí sloužily jako účinná hráz proti ambicím jednotlivců, neschopných či neochotných plnit jednoznačně stanovená kritéria.

Vraťme se však po této kritické odbočce k náplni slavnostního aktu. Snad budu alespoň v tomto okamžiku hovořit za všechny, kteří tu převzali ocenění. Pro badatele nemůže být vyšší pocty, než uzná-li jeho přínos prestižní vědecká komunita, která ostražitě hlídá vysoké nároky a hodnotí kvalitu vědeckých poznatků, nikoliv pouhý vnější dojem. V tomto směru se naše pocity jistě neliší, ať už pracujeme v oblasti společenských nebo přírodních věd, učíme na středních školách či, abych nezapomínal na nejmladší mezi námi, se na vědeckou dráhu teprve vydáváme.

Asi nikdo z nás se nerozhodl pro vědu kvůli pouhé kariéře, nýbrž z vnitřního zaujetí, z touhy objevovat neznámé a posunovat nikdy nekončící hranice poznání. Není to snadná cesta i proto, že skutečný badatel, má-li uspět, nemůže, na rozdíl od jiných lidských činností, vegetovat v rámci hlavního proudu, nýbrž musí si klást nové, netradiční a často i provokativní otázky a neustále bojovat se vžitými stereotypy. V poslední době se do určité míry prosadilo chápání vědy (ale i života) jako soutěže, ringu či klání. Sám jsem k tomuto jednostrannému pojetí skeptický a nemohu se s ním vnitřně ztotožnit. Myslím si, že kdyby nás zvolený obor nefascinoval, nenaplňoval a nebavil, určitě bychom tady dnes chyběli.

Úspěšný vědec by měl ovšem nejen bádát, ale také předávat dosažené poznatky nastupujícím generacím. Zdaleka ne každý skvělý badatel je však dobrý učitel, a ne každý učitel je vynikající badatel. Propojit obojí činnost bývá

mnohdy obtížné. Přesto bychom zde nestáli, nebýt našich učitelů, kterým náleží dík závěrečný. Dostal jsem sice upozornění, že můj proslov nemá být příliš subjektivní, přesto si neodpustím osobní vyznání. Čím jsem starší, tím více mě trápí obavy, že jsem tak zcela nenaplnil naděje učitelů, kteří mě vedli na vysoké škole, v rámci vědecké výchovy a posléze mě přinutili k habilitačnímu a jmenovacímu řízení. Někteří jsou již mrtví, několik jich sedí v tomto sále. Snad je pro ně cena, již jsem obdržel a kterou chápu především jako projev uznání humanitním oborům i mimořádně silné a plodné generaci historiků narozených na přelomu čtyřicátých a padesátých let, alespoň částečnou náplastí. Pevně doufám, že ostatní ocenění kolegové sdílejí ve vztahu ke svým učitelům obdobné pocity.

Vážené dámy, vážení pánové, děkuji Vám za pozornost!